

TURİZM, KÜLTÜR VE KİMLİK İLİŞKİSİ; TURİZMDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL KİMLİĞİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

***Erol DURAN**

Özet

Bu çalışmada, kültür, kimlik ve sürdürülebilirlik kavramlarının turizmdeki ifadesi ile turizmin bir bölgenin toplumsal ve kültürel yapısı üzerindeki etkilerine yönelik tartışmalar ele alınmaktadır. Bu çerçevede yapılan kapsamlı bir taramayla yazın incelenerek, turizmde toplumsal ve kültürel kimliğin korunmasına ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik somut öneriler sunulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmada, bölge turizm gelişiminde toplumsal ve kültürel kimliğin korunmasının ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir turizm, her aşamasında toplumsal ve kültürel sorumluluk, ekonomik verimlilik ve doğal duyarlılığı içermektedir. Turizm sektörünün var olması ve sürdürülebilirliği, turizme kaynak teşkil eden bölgesel ve yerel alanlara özgü doğal, sosyal ve kültürel değerlerin korunmasıyla gerçekleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kimlik, Turizm, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Turizm

THE RELATIONSHIP BETWEEN TOURISM, CULTURE AND IDENTITY, SUSTAINABILITY OF SOCIAL AND CULTURAL IDENTITY

Abstract

In this study, it has dealt that the meanings of culture, identity and sustainability concepts in tourism and social and cultural effects of tourism on a region. Within this context it has intended that introducing tangible suggestions on providing protection and sustainability of social and cultural identity in tourism, by examining literature with comprehensive literature review. Thereby in the study, it has emphasized that importance of providing protection and sustainability of social and cultural identity on regional tourism development. Sustainable tourism includes social and cultural liability, economic productivity and ecological sensibility in its all processes. The existence and sustainability of tourism industry can only become true, through the naturel, social and cultural values of regional and local areas with maintainable responsibility, that are the sources the tourism.

Key Words: Culture, Identity, Tourism, Sustainability, Sustainable Tourism

**Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu*

1.Giriş

Toplamlar oluşmaya başladığı andan itibaren toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalarak çözüm yolları hakkında arayışlara yönelmişlerdir. Toplum içindeki bireyler, her zaman başka insanlarla ilgilenmişler, toplumsal çevrenin oluşumunu, yapısını, değişimini anlamaya yönelik sorular sormuşlar ve cevaplar üretmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda “ben kimim?” sorusu, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri bireysel düşünce sisteminin merkezi sorusu olma niteliğini korumuştur. (Birkök, 1994: 42). Kişinin bireysel hayattaki bu sorgulayıcı özelliğı sosyal yapıya, toplumsal hayata ve dolayısıyla da çağlara yansiyarak bireysel, toplumsal ve kültürel kimliğı ve bunların birleşimi ile de sosyal/kültürel sistemi oluşturmuştur. Oluşan sosyal/kültürel sistem, canlı, cansız ve canlı-üstü varlık adlarından oluşan bir üst sistem olarak, çeşitli kurum ve öğelerle, bunlar arasında var olan ilişkilerin bir bütünü şeklinde değerlendirilmektedir. Güvenç (1996) tarafından canlı bir varlık olarak nitelendirilen sosyal/kültürel sistem, bu özelliğinden dolayı değişime açıktır ve hem kendi iç dinamikleri, hem de dış dinamikler tarafından sürekli bir değişime zorlanmaktadır.

Turizm, yapısı itibariyle temelde insan ilişkilerine dayanan bir sektör olduğundan, hem iç dinamikler açısından hem de dış dinamikler açısından bu değişimi hızlandırıcı bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla turizm, farklı sosyal ve kültürel yapıya sahip toplumlar arasında etkileşim sağlamakta, sosyal yapıyı ve toplumsal davranış kalıplarını etkilemekte ve böylece bazı değişimlere yol açabilmektedir (Duran, 2010: 6). Bu nedenle sosyal bir olay olarak tanımlanan turizme, sadece gelir-gider dengesini sağlayıcı bir sektör olarak değil, yoğun insan ilişkilerinin yaşandığı, sunduğı ürün itibariyle insan ve toplum merkezli pek çok kaynağı ihtiyaç duyan bir sektör olarak bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla turizmin toplumsal ve kültürel yapıya etkilerinin incelenmesi, bir destinasyonun sadece doğal değil, tarihsel, mimari, toplumsal ve kültürel kimliğı de içinde barındıran bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

2.Kültür Olgusu

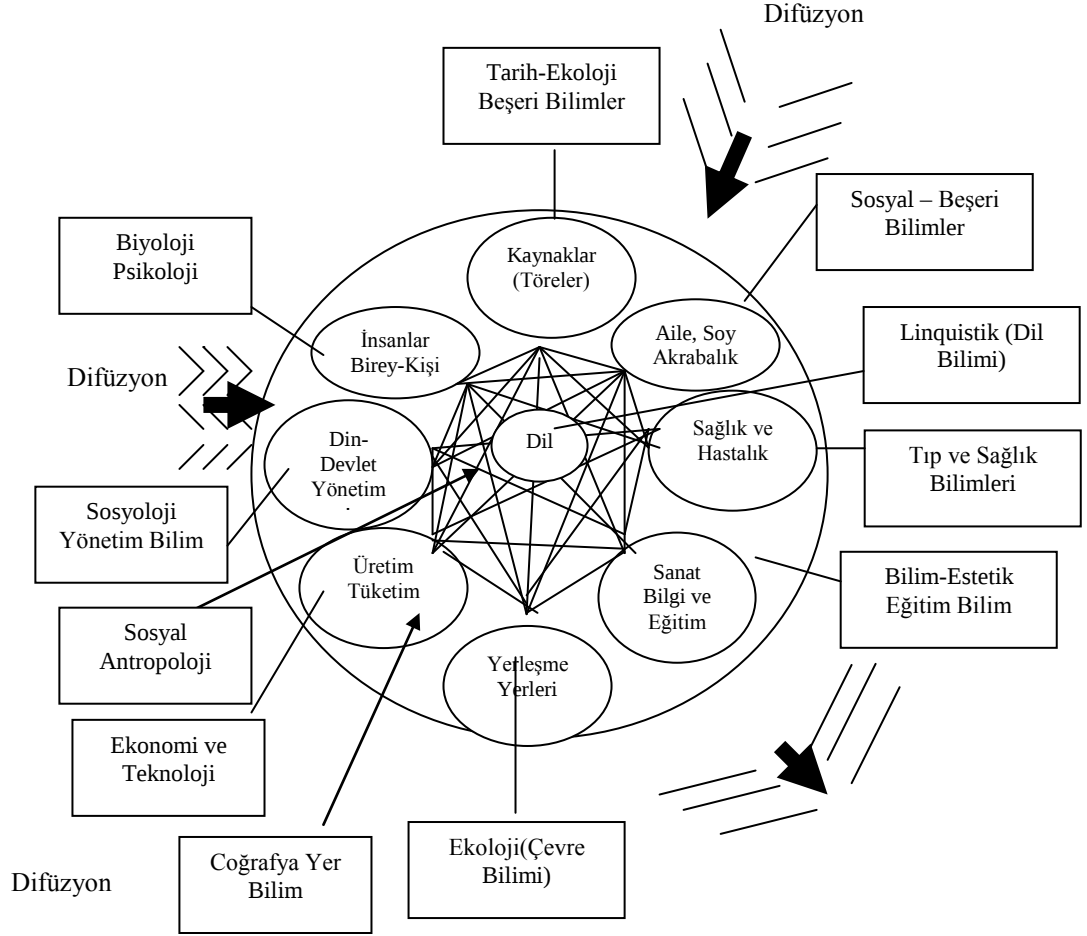
Toplamlar, insanların karmaşık bir biçimde gruplaşmalarından oluşmuştur. Her toplum, bireylerin belirli durumlarda karşılaştığı sorunları çözümlemek ve gereksinimlerini gidermek için birçok araçlara ihtiyaç duyar. Kişinin içinde bulunduğu çevre şartlarına ve toplu olarak yaşadığı insanlarla olan ilişkilerine göre, bu araçlar sınırlanmakta ve değişmektedir. Bu çerçevede, en basitinden en gelişmişine kadar her türlü insan topluluğunda kültür denilen ortak bir olguya rastlamaktayız (Güvenç, 1996: 102). Bu olgu, bir toplumda ilerlemenin, üretimin, eğitimin, bilimin, güzel sanatların, insan ve toplum anlayışının gelişim düzeyini gösterir. Kültür hakkında en önemli şey insanların bir lisani, dili kullanma yetenekleridir. İnsanlar bir dile sahip oldukları için, dünyadaki olayları açıklayabilmekte, yorumlayabilmekte ve olaylara bir anlam verebilmektedirler.

Kültürün diğer bir önemli özelliği de öğrenilen davranışlardan oluşmasıdır. Doğuştan edinilmediği gibi, biyolojik kalıtımla kuşaktan kuşağa geçiş özelliğine sahip değildir. Topluma her yeni katılan üye bunu öğrenerek geliştirmek durumuyla karşı karşıya kalmaktadır (Özkalp, 2001: 94-95-96). Bu iki özellik, kültürün daima dinamik, değişime ve yeniliklere açık olmasını sağlamakta, kültürler arası yayılmayı kolaylaştırmaktadır.

Taylor vd. (1991) göre kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanın kazandığı bilgi, sanat, gelenek ve göreneklerle, beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür. Yazarlara göre kültür tanımı, kültür kavramının bütün niteliklerini, özünü ve türlerini içine alan tanım denemelerinden biri olduğu gibi, kültürün, öğrenilmiş, saklanmış ve öğretilen, eğitimle yeni kuşaklara aktarılan bir olgu olduğunu vurgulaması açısından da önemlidir. Wallerstein (2000) kültürü, bir bütünden daha küçük olan bir parçanın değerler ya da pratikler dizisi olarak ele almaktadır. Wallerstein bu yaklaşımın kültürü, ister antropolojik anlamda, ister edebi anlamda kullanılsın, tam anlamıyla kapsadığını ve açıkladığını düşünmektedir. Ona göre kültür, her iki kullanımda da aynı şeyleri hissetmeyen ya da yapmayan diğerlerinin aksine, bazı kişilerin hissettikleri ya da yaptıkları şeydir. Kültür kavramına yönelik yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisi Hofstede'e (1980) aittir. Hofstede kültürü, bir grup insanı diğerlerinden ayıran zihinsel programlama olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle, bireysel düzeyde zihinsel programlara ilişkin kaynakların, kişinin yetiştiği ve yaşam deneyimlerini elde ettiği sosyal çevrelerde yattığı söylenebilir. Hofstede'e göre programlama aileden başlamakta, okulda, arkadaş gruplarında, çalışma ortamında ve içinde yaşanılan toplumda devam etmektedir. Kültür, öğrenme sonunda oluşmakta, bir başka ifadeyle kişinin sosyal ortamından kaynaklanmaktadır.

Güvenç (1997) kültürü, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün olarak ele almaktadır. Ona göre (1996), her sosyal/kültürel sistem var olabilmek için, kendi yaşama özelliklerine uygun yeterli bir doğal çevreye muhtaçtır. Kültürel sisteme ait hemen her şey bu çevrenin içinde, üstünde, altında ve çevresinde yer almaktadır. Güvenç kültürel sistemi, kavramı içeren ana öğeleri de kapsayan bir kültür haritası ile modellendirmiştir.

Şekil 1. “Kültür” Kavramı: Ana Öğeler ve Kültür “Haritası”

Kaynak: Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, s. 106.

Şekil 1’de yer aldığı gibi, kültürü oluşturan kurum ve değişkenler, sistemin tamamlayıcı unsurlarıdır. Kültürü oluşturan bu kurum ve değişkenlerden her birinin,

kendi başına bir disiplin olan bilim ve meslek alanlarına konu olduğu görülmektedir. En ilkelinden en ilerisine kadar hiçbir sosyal/kültürel sistem tek başına var olamaz. Onun bir kültürel çevresi, uzak ve yakın komşuları bulunmaktadır. Sistemden çevresine doğru yayılan difüzyon dalgaları olduğu gibi, sisteme yakın veya uzak çevresinden ulaşan difüzyon dalgaları da bulunmaktadır. Kültür sistemi, çevresindeki uzak-yakın öteki toplumlarla alışveriş içinde bulunan açık bir sistemdir. (Güvenç, 1996: 108 – 109). Dolayısıyla statik olmaktan çok, değişime açık bir kavramdır ve tarihsel süreç içinde değişimlere uğramaktadır (Bahar, 2005: 73).

Aslanoğlu (2000), günümüzün modern toplum yapısı içinde kültürel değişimin modernist ve postmodernist yaklaşımlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde ilerlediğini belirtmektedir. Modernite içinde kültür, insanın sembolleştirme özelliğinin olanak verdiği bir soyutlama, kavramsal soyut bir model, maddi varlık ve eşyaların, teknolojilerin, sanatların, insan davranışlarının fikir ve inançlarının gelenek ve görüntülerinin sembolleştirilmiş bir örüntüsüdür. Postmodernite içinde ise kültürel parçalanmadan söz edilmektedir. Parçalanma postmodernist söylemin bir kavramıdır. Bir bütünün iç bağlarının kopması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla postmodern durumda bütünleşmiş tek bir kültürden ya da parçaların aralarında işlevsel bir ilişkiyle oluşturdukları, anlamlı bir bütünde söz etmek mümkün değildir. Bu parçalar arasında hiçbir ilişki olmadığını söylemek pek mümkün değildir. Örneğin medya hem parçalanmaya olanak vermekte hem de bütünlüğü sağlamaktadır. Bu durum postmodernist ve modernist (post-fordist) yaklaşımlar arasındaki ilişki ile açıklanmaktadır.

Benedict (2000), kültür alanında değişimi açıklarken, ya insan yaşam çevrimiyle, ya çevreyle, ya da değişik insan etkinlikleriyle sağlanan, olası ilişkilerin sıralandığı çok büyük bir yayın göz önüne getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumun kültürel kimliği, bu yayın bazı parçalarından yapılan bir seçilime bağlıdır ve her insan toplumu, kendi kültürel kurumlarında bu seçilimi yapmaktadır. Arthur ve Mensah (2006) kültürel değişimi gelişme kavramıyla ilişkilendirmiş, kültür ve gelişme arasındaki ilişkiyi hem karmaşık hem de dinamik bir ilişki olarak nitelendirmişlerdir. Kültür, belli bir toplumun hayatını etkileyen inançlar, değerler, tutumlar, gelenekler ve kurumları kapsamaktadır. Gelişme ve değişim olgusu hem bu unsurlar üzerinden şekillenmekte hem de bu unsurları direkt olarak etkilemektedir.

Usal ve Kuşluyan'a (2002) göre kültürel değişimin hızı, insanoğlunun yaşam tarzlarına bağlı olarak belli dönemlerde artarak süre gelmiştir. Örneğin insanlık tarihinin büyük bir kısmında kültürel değişim yavaş bir hızla seyrederken, kent uygarlıklarıyla birlikte kültürel birikimin hızlandığı görülmüş, yakın tarihte ise sanayi devriminden itibaren davranış ve değer ölçülerinin soru konusu edilip tartışılır olması olağan bir durum haline gelmiştir. Bu durum, toplum yapısındaki değişmelerin kültürün değişmesine neden olduğu sonucunu doğurmakla birlikte, kültürel değişimin de aynı zamanda toplumsal değişimi beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, yeni icatlar, çalışma şekilleri, nüfus, göç ve turizm hareketleri, sosyal ve siyasal hayattaki gelişmeler vb. toplumun

yapısını ve kültürünü etkilemektedir (Bahar, 2005: 94). Turizm de, toplum yapısı ve kültürünü etkileyen, değişmeyi ve yayılmayı tetikleyen ve kolaylaştıran unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik Kavramı

Kimlik, toplumun temel problemlerinden ve dolayısıyla da sosyolojinin temel konularından birisidir. Sosyal hayatta, sürekli kimlik problemlerinden, kimlik değişmelerinden, kimlik arayışlarından, kimlik bunalımlarından, etnik kimlikten, aydın kimlikten, köy ve kent kimliğinden, toplumsal kimlikten vb. bahsedilmekte ve tartışılmaktadır. Bu kavramlar çerçevesinde yoğun bir araştırma alanı bulunmaktadır (Gökçe, 1993, Ayata, 1993, Kongar, 2002, Uğur, 2004). Birkök (1994) kimliği, insanın potansiyeliyle birlikte zaman içinde değişen veya sabit kalan tüm vasıfları olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla kimlik, biyolojik olmaktan çok sosyal bir fenomendir. Başka bir ifade ile kimlik, bir özneyi tanımlamak için gerekli olan öğelerin tümü ile bunlara ek olarak, “aynılık” la ilgili olan ve içten gelen bir duygudur. Bu duygu, var olma iradesi tarafından oluşmuş, birlik, bağlantı, aynılık, özerklik ve değerler ile ilgili duyguların toplamıdır (Tacar, 1996: 29). Bu bakımdan insan kimliği değerlendirilirken, mümkün olduğu kadar bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmanın konusu açısından kimlik kavramı, toplum tarafından üretilmiş ve sosyalleştirme sürecinde öğrenilen bir dizi bilgi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla Alba’nın da (1990) belirttiği gibi, toplumun nasıl bir kimlik bilgisi ürettiği, bir sosyal gerçeklik örneği olarak “yaygın ve etnik kimlik” unsurlarının nasıl ve ne tür sosyal güçlerin etkisiyle ortaya çıktıkları, üzerinde durulması gereken konular olarak ortaya çıkmaktadır.

Waters’a (1990) göre kimlik, daha çok topluma dönük sosyal bir olgudur. Bu özelliği ile bir tür planlanmış davranış veya yüklenilmiş rol olduğundan, alternatiflerden bir diğeri tercih edilebilmekte ve herhangi bir sosyal durumda bir başka kimlik sergilenabilmektedir. Ertürk (1996) kimliği, doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi, başka canlı veya objelerden ayıran, öncelikle onun görsel, işitsel vb. diğer duyularla algılanmasını sağlayan, kendine özgü olma durumu olarak tanımlamakta ve kimliğin kültürel ve sosyal bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Bir kimlik ögesi olan kültür, toplumun geleneğini, yaşama biçimini, adetlerini, alışkanlıklarını kapsayan bir kavramdır. Bu bakımdan Ertürk’ün kültür-kimlik ilişkisi vurgusu önem taşımaktadır. Bir toplumun kültür düzeyi, toplumu oluşturan bireylerin yarattığı çevrenin kimliğini belirlemede ve yönlendirmede etken olarak görev yapmaktadır (Beyhan ve Ünügür, 2005: 82).

Tok’a göre (2003), küreselleşmenin etkisi ile artan ekonomik ve siyasi bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık, farklılıkları azaltıp ortak yönleri çoğaltarak, kültürler arasında bütünleştirici bir etkiye neden olmaktadır. Bu durum milli, etnik, kültürel ve dini kimliklerin önemini kaybedip yok olacağı ve bunun sonucunda yerlerini küresel bir siyasi ve ekonomik kültüre terk edecekleri beklentisini doğurmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme sonucu ortaya çıkan ekonomik ve siyasi birleşmeler; milli, etnik ve kültürel kimliklerin önemini ve bu kimlikleri taşıyanların onlara bağlılığını azaltmadığı gibi, asimilasyonu da kolaylaştırmamaktadır. Özellikle

iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, bütünleştirici etki yapmak yerine, insanların etnik, dini ve milli kimliklerinin bilincine varmaları ve bu kimliklerle özdeşleşmeleri sürecine hız kazandırmıştır. Bu bağlamda, kültürel kimliğin korunması kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Yim (2002), kültürel kimliğin korunmasının bir devlet politikası olması gerektiğini vurgulamakta ve ülkesinin kültürel kimliğin korunmasına yönelik on yıllık master planlarını yetersiz bulmaktadır.

Turizm Kültür ve Kimlik İlişkisi

Yazında turizm kültür ilişkisi pek çok yönüyle değerlendirilmiştir. Smith (2003) kültürün, içinde barındırdığı zengin tarihsel doku etnik miras ile turizm gelişiminde en büyük yenilenme aracı olduğunu belirtmektedir. Günümüzde birçok kent, turizm açısından bir yenilenme stratejisi kapsamında kültürel bölgeler olarak tasarlanmaya başlamaktadır (Smith, 2007: 4). Wynne (1992) kültürel bölgeyi, ağırlama ve etkinlik bağlamında kültürel yoğunluğun en üst düzeyde hissedildiği kentlerden oluşan, coğrafi bölgeler olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda çokuluslu (kozmpolit) kentler, sahip oldukları kültürel çeşitliliği bir zenginlik kaynağı olarak turizme sunarak, turizmde yenilenme aracı olarak kültürü ön plana çıkarmaktadırlar (Smith, 2007: 4). Kültür turizm ilişkisi, kentlerin yenilenme anlayışı içerisinde kendine pay bulmuş olmakta, yenilenme kapsamında kentler sahip oldukları kültürel alt yapıyı, büyük ziyaretçi kitlelerini zarar görmeyecek şekilde karşılamaya yönelik olarak geliştirme çabasına girmektedirler (Harvey, 2007: 59). Dolayısıyla turizm hareketlerinde kültürün payının arttığını ve turistik istasyonların da bu yönde bir yenilenmeye doğru gittiğini söylemek mümkündür (Duran 2010: 45).

Dünya Turizm Örgütü'ne göre uluslar arası turistlerin % 37 si kültür amaçlı seyahat etmektedir. Kültür genel bir tema olarak hemen tüm turist gruplarından belli bir payı kendine çekmektedir (Öter ve Özdoğan, 2005: 129). Mc Kercher ve Du Cros (2002), kültür amaçlı seyahat eden turistleri, amaçları bakımından beş gruba ayırmaktadırlar. Bunlar; amaçlı gezenler, çevreyi görmekle yetinenler, kâşifler, kültüre ilgisi zayıf olanlar, rastlantısal ziyaretçilerdir.

Richards (2001), turizm ve kültürün yakınlaşmasına yol açan süreçleri iki grupta toplamaktadır. Birincisi; günlük yaşamda önceden ayrı olarak değerlendirilen sosyal ve kültürel alanların benzeşmesidir. Semboller ekonomisinin ortaya çıkması, alt ve üst kültürler ile sanat ve yaşam arasındaki yakınlaşma, insanların ve nesnelerin artan hareketliliği ve kültürler arası sınırların kaybolması, bu gelişimi hızlandırmaktadır. İkinci olarak, turist deneyimleri kültürleşmekte ve kültürün yeni biçimlerini oluşturmaktadır. Kültür turizminin gelişimi ve turizm merkezlerinin geliştirilmesinde sembollere daha fazla yer verilmesi bu süreci hızlandırmaktadır. Seyahatle ilgili kültürel semboller sadece turist tarafından tüketilmemekte, aynı zamanda diğer kültürel endüstrilerin de tüketimine konu olmaktadır.

Rızaoğlu (2003), birbirine yabancı insanlar ve toplumsal kümelerin, ilişkilerinde ve etkileşimlerinde uyarlamalar yapabilme yeteneğine ve becerisine sahip olduklarını belirtmektedir. Çağımızda, turizm hareketlerinin etkisiyle, yabancı kültürlerle sahip insanlar ve kümeler arasında temaslar oldukça artmış ve bu durum ilişkilerde

toplumsal mekanizmaların kullanılmasını gerekli kılmıştır. Turist-yerli karşılaşmalarında turist yerliye göre, yerli de turiste göre birbirlerine yabancı insanlardır. Turist-yerli karşılaşmalarında aslında karşılaşanlar turist ve yerli değil, onların kişilikleri, duyguları, değerleri, tutumları, davranışları ve sahip oldukları toplum kültürleridir. Dolayısıyla turizm gelişimi, çeşitli faktörlere bağlı olarak yerel toplumun kültürünü etkilemektedir. Avcıkurt (2003), turizmi, kültür değişimi ve kültür yayılmasına aracı olan en önemli sektör olarak göstermiştir. Ona göre, turizm sayesinde herhangi bir yere giden turist, yerel alışkanlıkları öğrenmekte ve eve döndüğünde gördüklerini paylaşabilmektedir. Lea (2001) ise, kültürel yayılmanın daha çok, turistlerden yerel halka yönelik olarak gerçekleştiğini savunmuştur. Turizmin kültürel etkilerinin özellikle yerel halkın genç bireyleri üzerinde etkili olduğunu ve çoğu kez turistlerin kültürlerinin benimsenmesiyle sonuçlandığını vurgulamıştır. Turizmin yerel toplumların kültürleri üzerinde, giyim tarzlarının ve yeme-içme alışkanlıklarının benimsenmesi ve geleneksel aile yapısı ve değerlerinin değişmesi yönünde etkileri bulunmaktadır. Doğan (2004), turizmin kültürel değerler üzerinde yaptığı bazı değişimleri şu şekilde sıralamıştır.

- Dinsel inanç ve davranışların değişmesi,
- Ahlaki değer ve davranışların değişmesi,
- Yabancıların yaşam biçiminin benimsenmesi,
- Yabancı sözcüklerin yerel halkın dilindeki oranının artması,
- Yerli sanatın işlevinin ve anlamının değişmesi,
- Turizmin, yerel halkın kendi kültürünün bir parçası haline gelmesidir.

Lea'nın (2001) da belirttiği üzere, turizm bir kültürel etkileşimdir, olumlu ve olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Kültürler arası temasın niteliğini, turistlerin profili ve beklentileri, temasın gerçekleştiği ortamın özelliği ve kültür pazarlayıcılarının (turist rehberi vb.) rolü belirlemektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, turizmin kültürel etkileri, dinsel inanç ve davranışlarda, değerlerde, yaşam biçiminde, dilde ve sanatta değişim şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Yazında turizm kimlik ilişkisi ise, daha çok kültürel miras turizmi ve etnik turizm kavramları içinde incelenmiştir. Dolayısıyla kavram daha çok kültürel ve etnik kimlik boyutuyla ele alınmıştır. Turner ve Ash (1975), uluslar arası turizmin etnik ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliğinin düşmanı olduğunu savunmuşlardır. Benzer şekilde Greenwood (1978) kimlik bağlamında turizmi incelerken, kapitalist batı gelişimine dayalı turizm gelişimini metalaşma olarak nitelendirmiş, bu metalaşmanın yerel kimliğe ve kültüre ait değerlerin yok olmasına sebebiyet verdiğini savunmuştur.

Kitle turizminin kültürel ve etnik kimliğe etkilerini daha yerel düzeyde inceleyen araştırmalarda da benzer yargılara ulaşılmıştır. Bu bağlamda Oakes (1993), Çin'de yaptığı bir çalışmada, kitlesel turizm hareketlerinin oluşturduğu pazarın gücünün,

kültürel sorumlulukları arka plana ittiği görüşünü savunmuştur. Mellinger (1994) turizm ve kimlik ilişkisini, turist tercihlerinde yerel kültür ve kimlik arayışlarının ön plana çıkmaya başlamasıyla bağdaştırmaktadır. Ona göre turistler gittikleri yerlerde bozulmamış ve turizmden dolayı diğer kültürlerin etkisinde kalarak dejenerasyona uğramamış bir yerli kültür ve kimlik unsurunu tercih etmekte ve aramaktadırlar. Dolayısıyla kültür ve kimlik, turizmde yükselen değerler olarak ön plana çıkmaktadır.

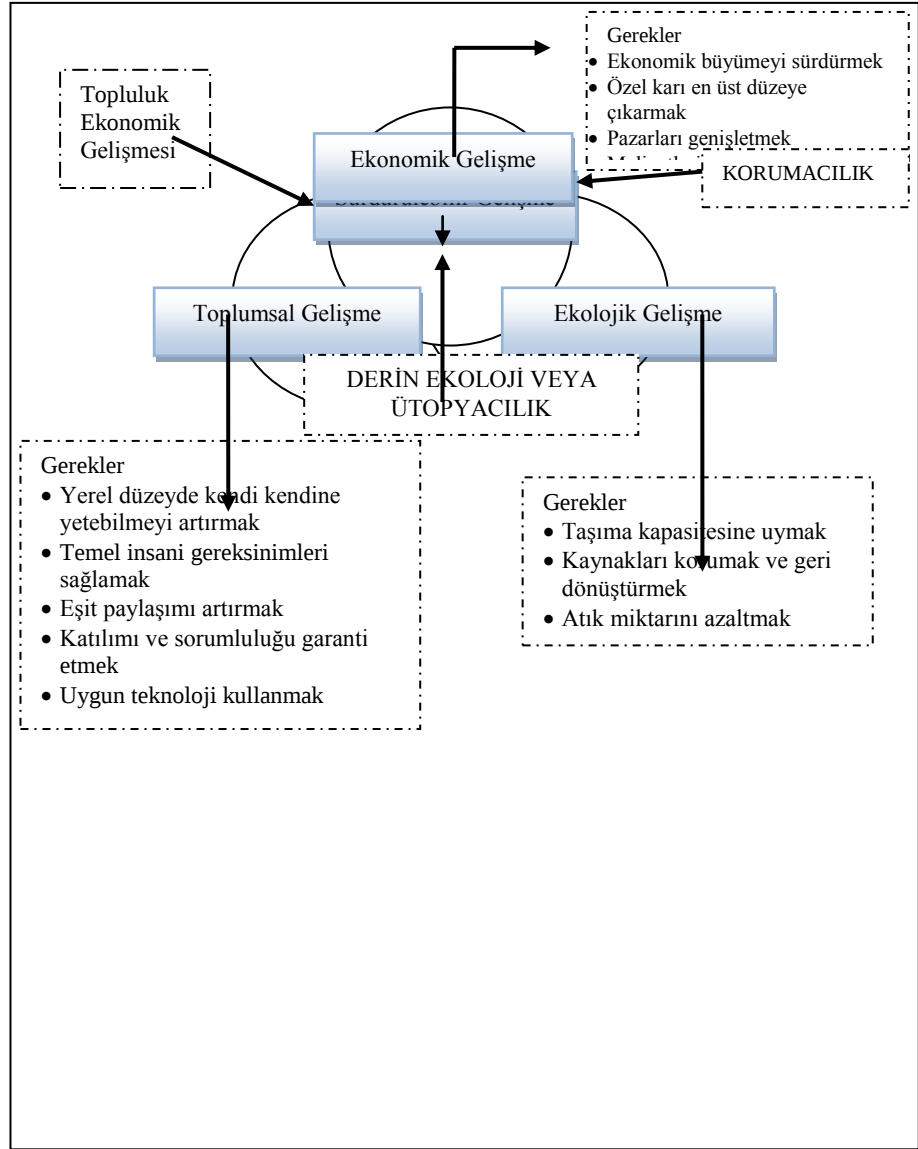
Hichcock (1999) ise turizm kimlik ilişkisini daha ileri taşıyarak, turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasında kültür ve kimlik probleminin önemli bir sorun olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu açıdan turizm destinasyonlarında yaşayan ve çalışan halkın kendilerine has kültürünün ve kimliğinin korunmasının, turizm sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Aksi durumda, turizm yerel kimliğin ve değerlerin kaybedilmesine ya da değişmesine yol açabilmektedir. Turizm ticarileştirme, standartlaştırma, otantik özelliklerin kaybolmaya başlaması ve turistlerin taleplerinin benimsenmesi gibi etkilerle bu değişimlere yol açabilmektedir (Yılmaz, 2007: 189-190). Doorne, Ateljevic ve Bai (2003), Çin'in Yunnan eyaletinde yaptıkları bir araştırmada, yöreyi ziyaret eden turistlerin tercih sebeplerinin başında bozulmamış kültürel ve etnik kimlik öğelerinin ön planda olduğunu bulmuşlardır. Çalışmada sağlıklı turizm gelişimi açısından etnik ve kültürel kimliğin korunmasının yerel bir politikanın yanında kapsamlı bir küresel politika içinde de ele alınması gerektiği sonucuna vurgu yapılmıştır. Buna paralel olarak Griswold (2004), Buzinde, Santos ve Smith (2006) ve Santos ve Buzinde (2007), kitle turizminin yol açtığı çevresel ve kültürel bozulmaya alternatif olarak ortaya çıkan turizm türlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, yerel kimliğin ve kültürel yapının korunması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm

Sanayi devrimi sonrası, tüm dünyada ekonomik gelişme uğruna doğal kaynaklar sorumsuzca kullanılmıştır. Gerek fiziki çevrede her geçen gün daha fazla hissedilen bir kirlenme ve gerekse toplumsal çevre etmenleri üzerinde güçsüzlerin ezilmesi ve sosyal adaletin sağlanamaması şeklinde ortaya çıkan bir sosyal bozulma, gözle görülür bir durum olmaya başlamıştır (Bahaire ve White, 1999: 167). Bunun yanında aşırı üretim isteği ve aynı oranda tüketimin özendirilmesiyle birlikte, gelişmiş ülkelerin elli-altmış yıl önce yaşamaya başladıkları gelişmeler, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum, önlem alınmadan doğal ve kültürel çevre üzerinde zaten yeterince baskı oluşturmuş olan gelişmiş ülke ekonomik üretiminin üzerine, gelişmekte olan ülkelerin doğuracağı aynı kültürel ve çevresel baskı kaynaklarının eklenmesini sağlamıştır (Özbey, 2002: 140). Bu gelişme, insanları hem ekonomik ilerlemeyi sürdürme, hem de kültürel ve çevresel bozulmayı önleme gibi iki ayrı fakat birbirini etkileyen konuyu aynı platformda değerlendirerek bir sonuç üretme durumunda bırakmıştır. İnsanlığın geleceği, artan nüfus, yükselen yaşam kalitesi talepleri göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik gelişmenin durdurulması söz konusu değildir. Bunun yanında, yine insanlığın geleceği düşünüldüğünde, çevresel ve kültürel değerlerin bozulmasının kabul edilemezliği ortadadır (Piner ve Paradis, 2004: 87).

Sosyo-kültürel çevre ve kalkınmanın dengeli gelişiminin sağlanması amacıyla sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Tunçsiper (1996), sürdürülebilir kalkınma kavramıyla, fiziki çevrenin korunmasına dikkat çekildiği kadar, sosyo-kültürel çevrenin korunması ve yoksulluğun azaltılması gibi konulara da çözümler aranması gerektiğini belirtmektedir. Kahraman ve Türkay, (2006) sürdürülebilir kalkınmayı, temel çevresel, sosyal ve ekonomik hizmetlerin, bu hizmetlerin dayandığı ekolojik ve toplumsal sistemlerin varlığını tehdit etmeksizin, herkese sunulabildiği gelişme olarak tanımlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın amacı, insanlığın temel gereksinimlerinin karşılanması, herkes için yaşam standardının iyileştirilmesi ve güvenli bir geleceğin sağlanmasıdır. Buradan hareketle, Kahraman ve Türkay (2006), sürdürülebilir kalkınma sürecinin ekonomik, toplumsal ve doğal olmak üzere üç farklı boyutundan söz etmektedir. Bu boyutlar Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınma Süreci

Kaynak: Kahraman, N. Türkay, O. (2006). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık, 2. Baskı: Ankara. S. 81.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1980'lerde Birleşmiş Milletlerin yoksulluk, aşırı nüfus artışı, açlık, kuraklık, orman tahribatı ve iklim değişikliği gibi büyük sorunları incelemeye başlamasıyla ortaya atılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM), 1987 Brundtland Raporunda sürdürülebilir kalkınmayı; gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünün kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma olarak tanımlamıştır (WTO, 1998). Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen 1992 Dünya Zirvesi'nde, özellikle yoksul kesimin hayat kalitesini iyileştirmeye ve sürdürmeye yönelik "Gündem 21" eylem planının onaylanması, sürdürülebilir gelişme için önemli bir itici güç olmuştur (Keating, 1996: 137).

Rio zirvesinin sonuç belgeleri daha sonra düzenlenen bütün büyük Birleşmiş Milletler toplantılarının gündemini de etkilemiştir. Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire, 1994), Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (Kopenhag, 1995) İkinci İnsan Yerleşimleri Konferansı – Habitat II (İstanbul, 1996) ve Binyıl Zirvesi (New York, 2000) bunlardan bazılarıdır (Demir ve Çevirgen, 2006: 96).

Kalkınma ya da bölgesel gelişmede önemli bir alt sektör olarak nitelediğimiz turizm, çevre ve doğal kaynaklarla olan sıkı ilişkisi nedeniyle kalkınma ve çevre ilişkisinin uyumluluğa dönüştürülmesi gereğini ortaya koymaktadır. İşte bu noktada, çevre ve ekonomi ile turizmi gittikçe artan bir önemle birbirinin parçası olarak geliştirmek, çevre kalitesini sürdürmek, kalkınmayı eşitlemek temel hedeflerini içeren sürdürülebilir turizm kavramı ortaya çıkmaktadır (Beyhan ve Ünügür, 2005: 80). Dünyada en hızlı büyüyen sektörler içinde yer alan turizm, doğal ve kültürel kaynaklara bağımlıdır. Dolayısıyla, bu kaynakların zarar gördüğü bir ortamda turizmden söz etmek mümkün değildir. Bu bakımdan sürdürülebilirlik kavramı turizm açısından büyük önem taşımaktadır. Turizmde sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanabilmesi için ev sahibi bölgenin doğal, tarihi, kültürel kaynaklarının, temel ekolojik süreçlerinin ve biyolojik çeşitliliğinin zarar görmemesi ve devamının sağlanması gerekmektedir (Demir ve Çevirgen, 2006: 99).

Aranson (1994), doğal ve kültürel kaynakların bir sınırı olduğunu ve aşırı tüketimde zarar göreceğini belirterek sürdürülebilir turizm kavramının, turizmin gelişigüzel ve uygun olmayan bir şekilde gelişerek ev sahibi toplum ve yöre üzerinde yarattığı, olumsuz doğal ve kültürel etkilere bir cevap olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır. Swarbrooke (1999), bu düzensiz gelişimi 1960'lı yılların en önemli turizm hareketlerini oluşturan kitle turizminin hızlı yükselişine bağlamış ve bu hareketlerin günümüze kadar geçirdiği tarihsel gelişimin, sürdürülebilir turizm kavramının ortaya çıkmasında etkili olduğunu belirtmiştir. 1970'li yıllarda özellikle turizmin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki rolü ve olumsuz potansiyel etkileri üzerinde durulmuş, 1980'li yıllarda ise ilk defa detaylı olarak turizm ve ev sahibi toplum arasındaki ilişkiler tartışılmaya başlanmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren çok yaygın olarak kullanılan sürdürülebilir turizm kavramı, yerel toplumun önemini tanıyan ve turizmin ekonomik faydalarını en üst düzeye çıkarma arzusu taşıyan bir turizm yaklaşımıyla çevrelenmiştir. Yine bu kavram 1995 yılında Avrupa Birliği tarafından turizm konusunda basılan "Yeşil Kitap" ile tanınmıştır (Demir ve Çevirgen, 2006: 101).

Berry ve Ladkin (1997) turizm, çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramları arasındaki başlıca öğeleri üç temele dayanarak ilişkilendirmektedir. Bunlar;

- Turizmle doğal ve kültürel çevre arasında sıkı bağlar bulunması, çevrenin turist için başlıca çekim unsuru olması,
- Çevresel etmenlerin turizmi etkilemesi,
- Turizmin çevre üzerinde yarattığı etkilerdir.

Bu üç olgu turizm ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki göstergeleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda bunlar, sürdürülebilir turizm ile ilgili tüm değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gerekli temel noktalardır.

Sürdürülebilir gelişme kavramı ile eşzamanlı gelişim gösteren sürdürülebilir turizm hakkında belirtilen yaklaşımlarda, sürdürülebilir gelişmenin temel ilkelerinin turizm sektörü açısından değerlendirildiği görülmektedir. Clarke (1997), Bahaire ve White (1999), Cottrell vd. (2004), sürdürülebilir turizmin toplumsal sorumluluk ve çevreye duyarlılık ilkesinde birleşmektedirler. Sürdürülebilir turizm, her aşamasında toplumsal sorumluluk, ekonomik verimlilik ve doğaya karşı duyarlılığı içermektedir. Bu duyarlılık kapsamında doğanın korunması yanında, sosyal ve kültürel değerlerin de korunması ve sürdürülebilir kılınması önemlidir (Duran, 2010: 45).

Akış (1999) ve ona paralel olarak Hawkins (2004), sürdürülebilir kalkınmanın, çevresel değerler üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmadan, ekonomik kalkınmanın devamlılığını özellikle vurgulaması gerektiğini belirtmişler ve sürdürülebilir turizmi; sektörü besleyen doğal çevre ve insan kaynaklarını olumsuz yönde etkilemeden, turizm kapasitesini ve turizm ürünlerinin kalitesini arttırmak olarak tanımlamışlardır. Bianchi (2004), destinasyonun yaşamını devam ettirme koşullarını göz önünde tutarak sürdürülebilir turizmi; destinasyonun daha yeni keşfedilmiş destinasyonlarla rekabet edebilir olması, yeni müşterileri de tekrar gelenler kadar cezp etmesi, kültürel mirası koruması ve çevre ile uyumlu olması şeklinde tanımlamaktadır. Hu ve Wall (2005), Lane (2005) ve Winson (2006) sürdürülebilir turizmi açıklamaya çalışırken daha genel yargılar ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla ortaya çıkan bu yaklaşımda daha genel bir sürdürülebilir turizm anlayışı ortaya çıkmaktadır. Buna göre sürdürülebilir turizm, turistlerin ve yerel halkın gereksinimlerinin, gelecek kuşakların gereksinimlerinden ödün verilmeden karşılanmasıdır.

Scharpf ise (1998) sürdürülebilir turizmi; doğal, kültürel ve sosyal kaynakları uzun vadede güzelleştiren ve koruyan, olumlu ve ılımlı bir tarzda ekonomik gelişmeyi destekleyen bir turizm olarak açıklamaktadır. Kuşkusuz Scharpf'in yapmış olduğu açıklama, doğal, kültürel ve sosyal kaynakları bir arada, sürdürülebilirliğin olmazsa olmazları olarak sunması açısından önemlidir. Gee'ye göre (1997) sürdürülebilir turizmin öncelikli amacı, turizmin ortaya çıkardığı olumlu etkilerin devamlının sağlanmasıyla beklenen faydalara ulaşabilmek olmalıdır. Buna ek olarak Iranda (2006), sürdürülebilir turizmin, beklenen faydaları en üst düzeye çıkarmasının belli amaçları gerçekleştirmesiyle mümkün olduğunu belirtmektedir. Bunlar;

- Yerel toplumun yaşam kalitesini artırmak,
- Nesiller arasında ve mevcut neslin içinde eşitlik ilkesini korumak,

- Ekolojik sistemler ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesiyle, çevre kalitesini korumak.
- Toplumların sosyal ve kültürel bütünleşmesini sağlamak,
- Ziyaretçiler için yüksek kalitede bir deneyim sağlamaktır.

Turizmde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesinde temel ilkelerin belirlenmesi ve bu ilkelere dayalı olarak faaliyetlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Pepper (1999), Cros vd. (2005), Mbaiwa (2005) ve Sithole (2005), Turizm sektörüne rehberlik edebilecek bazı temel ilkeler ortaya koymuşlardır. Bunlar;

- Kaynakların sürdürülebilir kullanımı,
- Aşırı tüketimin ve atıkların azaltılması,
- Çeşitliliğin sürdürülmesi,
- Turizmin planlama kapsamına alınması,
- Yerel ekonomilerin desteklenmesi,
- Yerel toplumu kapsaması,
- İlgili gruplara ve halka danışma,
- Çalışanların eğitimi,
- Sorumlu bir turizm pazarlaması anlayışı ve
- Araştırma sorumluluğudur.

Belirtilen prensipler ve uygulamalardan anlaşıldığı üzere sürdürülebilir turizmin başarısı çevre temeline dayalı bir gelişme ile mümkün görülmektedir. Turizmin kaynağını oluşturan doğal, kültürel ve sosyal kaynaklar korunup geliştirildiği ölçüde turizmin sürdürülebilirliği sağlanabilecektir.

Turizmde Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği

İnsanlar, ortak inançları, tutumları ve davranış biçimlerini paylaşan ve eylemlerini ortak hedefler etrafında odaklayan, etkileşim içinde bulunan bireyler olarak örgütlenmişlerdir. Oluşan bu yapılar, bireylerden ve parçalardan daha fazla şeyi ifade etmiş, bireysel davranışların ve yaşantıların ötesine uzanmıştır. Bu örgütlenmelerin karşılıklı ihtiyaçlar çerçevesinde birleşimi sonucunda toplumsallaşma süreci meydana gelmiş, bu süreç, döngüsel olarak yaratıcılarının ilişkilerini kontrol etmeye ve düzenlemeye başlamıştır. Weber (2007) davranışı, kişi ya da kişilerin öznel bir anlam vererek sergilediği beşeri tavırlar olarak tanımlamış, gözetilen öznel anlam çerçevesinde, başkalarının tavırlarına izafe edilen ve kendi akışı içinde bu tavırlara yönelmiş olan davranış tarzını toplumsal davranış olarak nitelemiştir. Sezal vd. (2003) toplumsallaşmayı, bireylerin kendi toplumlarının, değerlerini, tutumlarını, örf ve adetlerini kazandığı, içselleştirdiği bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu süreç, aynı zamanda, her bireyin belirgin ve farklı bir kişilik ve kimlik geliştirmesini de sağlayan bir süreçtir ve bireyle toplum arasında bir ilişki sağlamaktadır.

Bilgin (2007) ve Hortaçsu (2007), toplumsal kimliği, sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi olarak nitelendirmekte, kültürel kimliği ise toplum içindeki kültürel unsurların şekillendirdiği bir kimlik tipi olarak değerlendirmektedirler. Bunların bir birleşimi olarak toplumsal ve kültürel sistem kavramı karşımıza çıkmaktadır. Hannerz'a (2000) göre, her toplumsal ve kültürel sistem, kendi iç

katmanlarıyla, çevresiyle, tabiatla canlı bir ilişki içindedir ve bu ilişki yeni formlar, anlayışlar ve değerler doğurmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ve kültürel sistem, dış çevreyle girdiği bu etkileşimler sonucu, kendi iç dinamikleri içerisinde değişime uğramaktadır. Bu değişim süreci farklı çalışmalara konu olmuş, değişimin boyutları, toplumsal ve kültürel açıdan ele alınmıştır. Güvenç (2000), Elson ve Downing (2005), bu değişimin hangi boyutlarda ve ölçekte olabileceğini açıklamaya çalışmış, Kongar (2002), Evans (2005) ve Lutz (2006), değişimi açıklamaya yönelik kuramlar ve modeller üzerinde durmuştur.

Turizm açısından bakıldığında ise, farklı değer yargılarına sahip ve kendi çevrelerinin yarattığı sınırlamalardan uzaklaşmış turistlerin, seyahat ettikleri bölgelerdeki toplumsal ve kültürel sistem üzerinde yarattığı etkilerin, sosyal bilimcilerin artan bir şekilde dikkatini çektiği görülmektedir. Lindberg ve Johnson (1997), turizmin toplumsal yapı üzerine olan etkilerinin hem olumlu hem de olumsuz yönde büyük bir çeşitlilik gösterdiğini belirtmekte ve ekonomik olmayan bu etkilerin genellikle negatif yönlü olduğunu ve genel olarak destinasyonlardaki sosyal ve çevresel sistemleri aksattığını vurgulamaktadır. Toplumsal yapı üzerinde oluşan bu etkiler genel hatlarıyla, bireysel davranış, aile ilişkileri, toplu yaşam, ahlaki tutumlar, değer sistemleri, örf ve adetler, geleneksel törenler, toplumun örgütlenmesindeki değişikliklere katkıları ve sosyo-kültürel etkileri yoluyla olmaktadır.

Turistik tüketicilerin varlığı, diğer bireylerin yaşam düzeylerini etkilemektedir. Ziyaretçilerin kendilerini tanıtmaları ve gittikleri bölgelerde yerleşik düzene sahip olan yerel halk ile ilişkileri söz konusu kişilerin yaşam şekillerini ve davranışlarını yüksek oranda şekillendirmektedir. Öte yandan, turistler de ziyaretleri esnasında bu kültürlerden etkilenmekte, hatta seyahatleri sırasında turizm endüstrisinde ortaya çıkan tehlikelere de maruz kalabilmektedirler. Toplumlarda rastlanan küskünlük de turizmde yaşanan diğer sorundur. Bu küskünlük, toplumlarda yaşanan ekonomik uçurumlar, davranış farklılıkları ile gündeme gelmektedir (Günlü, 2007: 178). Turizmin toplumsal yapıya olan etkilerinin olumsuz yönlerini ön plana çıkaran bir diğeri de Holloway'dir (1994). Araştırmacı, yerel halkın, turistlerin yaşam standartlarına özenerek lüks ve ithal mallarına olan talebini artırmasını ve onların yaşam biçimini taklit etmek istemesini, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir olumsuzluk olarak da ön plana çıkarmaktadır. Genel hatlarıyla turizm endüstrisinin karanlık yüzü olarak ifade ettiği olumsuz etkileri Tablo 1'deki gibi kategorize etmektedir.

Tablo 1. Turizmin Olumsuz Etkileri

Doğal Çevre	Sosyo-Kültürel Çevre
• Kirlilik • Kalabalıklaşma • (Psikolojik, Fiziksel) • Erozyon	• Adi Suçlar, Fuhuş • Alkol ve Uyuşturucu Kullanımı • Bölgesel Enflasyon • Manevi Yozlaşma

Kaynak: Holloway C. J. (1994). *The Business of Tourism*. Harlow: Addison Wesley, Longman Ltd, 4th Edition: London.

Çakılcıoğlu (2002) turizmin toplumsal yaşama olan etkilerini olumlu yönleriyle ele almış, bu bağlamda turizmin bir bölgedeki yaşamı, o bölgedeki faaliyetleri çeşitlendirerek, yeni arkadaşlıklar kurulmasını, dünyadaki farklı kültürlerin tanınmasını ve insanlara kendilerini ifade etmelerini kolaylaştıracak yeni tarzlar yaratmalarını sağlayarak renklendirdiğinin gözlemlendiğini vurgulamıştır. Ona göre, farklı kültürel değer ve tavır sistemlerini öğrenmek, insanların hayat deneyimlerini arttırmakta ve dünyaya bakış açılarını değiştirebilmektedir. Diğer insanlar hakkında daha çok bilgi edinmek, onları korkulan olmaktan çıkararak ilginç hale getirmektedir. Dolayısıyla, yerel yaşamı gözleme şansına sahip olan turistler, karşılaştıkları bu farklı kültürlere hayranlık duyabilmektedirler. Turistlerin yoğun ilgisini gören yerli halk ise turistlere saygı duyabilmekte, bu da olumlu bir atmosferin yaşanmasına neden olabilmektedir (Günlü, 2007: 178).

Avcıkurt'a göre (2003), turist kabul eden bir yöredeki toplumda şehirleşme düzeyi, toplumun kültürel ve sosyal normlarının gücü gibi faktörler, turizmin etkileri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ziyaretçi hareketlerinin büyüklüğü, çapraz kültürel etkiler ve turizmle gelen ticari fırsatlar kaçınılmaz olarak toplumları etkilemektedir. Turizmin geliştiği alanlarda yaşayan insanlar için turizm faaliyeti, istihdam ve çeşitli girişimcilik faaliyetleri yoluyla yaşam standartlarını iyileştirme aracı olmaktadır. Bunun yanında, kadınların ekonomik olarak işgücüne katılmasını için fırsatlar sağlamakta ve turizmin gelişmesinin bir parçası olarak sağlanan iyi hizmetlerden faydalanma imkânı vermektedir. Ev sahibi toplumun kültürünü yabancı ziyaretçilere gösterme fırsatı genellikle büyük bir kıvanç kaynağı olmaktadır.

Doğan'a göre (2004), uluslar arası ve bölgesel kültür etkileşimlerine neden olan turizm, bireyde özgür düşüncenin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca, insanların algılamalarını etkileyerek, kişisel birikimlerini evrensel değerlerle yenileyebilecekleri konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Turizmin aile yapısı üzerindeki etkilerine de değinen Doğan, turizmin özellikle aile içindeki ilişkiler yanında, kadınların toplum içindeki rollerini ve kadınların özgürleşmesini etkilediğini belirtmektedir. McKercher ve Ho (2006), yeni iş alanlarının ve artan ekonomik yararların, zorunlu olarak değişmeye yol açmadığını belirtmektedir. Turizmden bütün sınıflar yarar görseler bile, turizmin gelişmesi, özellikle büyük tasarımlar söz konusu olduğunda, toplumsal sınıflar arasındaki ayrılıkları pekiştirebilmektedir. Turizm endüstrisi de toplumun sınıf yapısını yansıtmaktadır. Toplumda en aşağı kesimde bulunanlar, genellikle, turizm endüstrisinde de en aşağı işlerde çalışmaktadırlar. Eğitim düzeyi biraz daha iyi olanlar için, turizm, daha iyi iş olanakları sağlayabilmektedir. Bu nedenle turizm, yalnızca zengin ve yoksul sınıfların bulunduğu bir toplumda, orta gelir düzeyinde bulunan kimselerin sayısının artmasına yardımcı olmaktadır.

Some ve Sedgo (2000) toplumsal ve kültürel sürdürülebilirliği, toplumun üyeleri arasında kültürel barışın ve uyumun korunabilme ve desteklenebilme yeteneği ve bireysel refahın artırılmasını sağlayıcı teşvikleri, organize edebilme kabiliyeti olarak tanımlamaktadır. Onlara göre sürdürülebilir bir toplum olabilmek, iki ana ön koşulun değişkenlerine bağlıdır.

- Toplumsal yapının sürdürülebilirliği, kültürel çeşitlilik, politik ve ekonomik farklılıklar, grup içi ve gruplar arası iletişim, eğitim durumu vb. faktörlerin sağlıklı işleyişini gerektirmektedir.
- Toplumsal yapının sürdürülebilirliği, kaynakların erişilebilirliği, doğal ve çevresel yıkımlar ve uluslar arası ekonomik değişimler vb. faktörlere göre şekillenmektedir.

Günümüzde insanoğlu gittikçe artan bir hızda çok kültürlü çevrelerde yaşamaya başlamaktadır. Büyük işgücü hareketlerine dayanan göç olgusu, etkin bir şekilde çok kültürlü bir oluşuma neden olmaktadır. Farklı kültürel yapılar çoğunlukla turizm istekleri ve ihtiyaçlarıyla çatışmıyorsa, ilgi çekmektedir. Bu durum benzeşmeyen değerlerin, geleneklerin yaratılmasına ve ihraç edilmesine yol açmaktadır (Salah ve Cooper, 2001: 97). Cornea (1993), turizm alanlarında toplumsal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanmasının bazı ilkelerin yerine getirilmesi ile mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar;

- Yerel halkın önceliğinin sağlanması,
- Yerel halkın kararla katılımının sağlanması,
- Toplumsal ve kültürel kimliklerin korunması,
- Kültürel yaşam ve kültürel varlıkların korunması.

Cornea'nın belirtmiş olduğu bu ilkeler turizm alanlarında sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik bu çalışmada belirtilen pek çok unsuru da özetlemektedir. İdeal turizm stratejisi belirlenmesinde ekonomik sürdürülebilirlik kadar, ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik de önemli bir unsurdur. Dolayısıyla turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik ideal bir stratejinin belirlenmesi ekonomik, ekolojik ve toplumsal faktörlerin uyumuyla mümkündür. Bu durum Duran'ın (2010) da belirttiği gibi, bir turizm alanına yönelik sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, doğal, tarihsel ve mimari tüm faktörlerin korunup sürdürülebilir kılınmasıyla mümkündür. Bu amaçla; turistik bölgeye ait toplumsal ve kültürel sorunların tanımlanması, sorunların kaynağının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılması, sorunun çözümüne yönelik önerilerin elde edilmesi, çözüm seçeneklerinin ve yöntemlerinin geliştirilerek sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde, tam katılımlı bir yönetim süreci devreye sokularak uygulamaya geçilmesi gerekmektedir (Duran, 2010: 178-180).

Sonuç ve Öneriler

Turizm doğal, çevresel ve kültürel kaynaklara yoğun olarak ihtiyaç duyan ve bunları ekonomik birer girdi olarak kullanan bir endüstridir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik kalkınma aracı olan turizm, yarattığı ekonomik gelişme ile istihdam hacmini yükseltmekte ve birçok farklı endüstrinin gelişmesinde itici güç olmaktadır. Ancak, özellikle doğal kaynakların kıt olması gerçeği, turizm gelişiminin sürdürülebilir bir zeminde gerçekleşmesi gereğini beraberinde getirmektedir. Turizmin sürdürülebilirliği sadece doğal çevre boyutuyla değil, aynı zamanda mimari, ekonomik, toplumsal ve kültürel çevre boyutuyla da önem kazanmaktadır. Çünkü toplumsal ve kültürel çıktılar, çok uzun zaman süreçlerinde oluşan ve kendine has özellikleriyle benzersiz sosyal örüntülerdir. Bu çalışma,

özelde toplumsal ve kültürel kimliğin korunması ve sürdürülebilirliği, genel kapsamda ise sosyal, kültürel, fiziksel, doğal ve ekonomik tüm kaynakların sürdürülebilirliğinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ancak tüm bu boyutların sürdürülebilirliği mevcut değişkenlerin niceliksel olduğu kadar, niteliksel olarak da gelişmesiyle mümkündür.

Tüm bu değerlendirmeler ve yapılmış olan kapsamlı yazın taraması sonucu elde edilen birincil veriler ışığında bir bölgede toplumsal ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak bazı öneriler sunmak gerekirse;

- Bir turizm alanında temelde neyin? Ne şekilde? Kimler tarafından korunması, geliştirilmesi ve bu gelişmenin boyutlarının belirlenmesi önemli bir konudur. Dolayısıyla turizm alanlarında toplumsal ve kültürel sürdürülebilirliğin diğer tüm faktörlerden ayrı tutulmayacak şekilde bir bütün olarak ele alınacağı ve tüm paydaşların katılımının sağlanacağı, bölge özel koşullarına uygun gelişim modelleri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.
- Bölgede yapılacak turizm yatırımları, bölgenin toplumsal ve kültürel özellikleri, sunmaya uygun olduğu hizmet ve arz-talep dengesi gözetilerek yapılmalıdır.
- Öncelikle, yerel halkın turistlere karşı düşmanca hareketlerinden kaynaklanan ani ve sert tavırları gibi yerel kaynaklı sorunların, turist deneyimleri üzerinde direkt etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle turizm çevreleri, ziyaretçilerin ve yerel halkın turizmden faydalanacakları ve mağdur olmayacakları şekilde toplumsal ortama uyumlu olarak planlanmalıdır.
- Kamu otoritesinin, bir turizm ürünü olarak toplumun doğal çevresinin ve kültürünün korunmasında itici güç olması, aynı zamanda daha yüksek turizm gelirleri açısından da ümit verici olacaktır.
- Turizm imajı, sadece yerel halk olarak değil, doğal çevresiyle, altyapısıyla, hizmetleriyle, turizm ürünleriyle, kültürüyle, tüm toplumsal yapıyı kapsayan geniş bir kavram olara kele alınmalıdır. Bu nedenle toplumun, mevcut olanakların geliştirilmesinde ve sağlanacak faydalarda temel faktör olarak görülmesi önemli bir etkidir.
- Turizm endüstrisi iç ve dış etkilere karşı duyarlıdır. Birçok turizm gelişim planı çoğunlukla kısmen uygulanabilmekte ya da hiç uygulanamamaktadır. Ayrıca tamamen uygulananların da her zaman sürdürülebilir olduğunu söylemek güçtür. Bu nedenle turizm planlarının ömrünün ya da uygulanabilirliğinin artırılabilmesi için, tüm planlama çalışmalarının toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelişimi dikkate alınarak yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akış, S. (1999). Sürdürülebilir Turizm ve Türkiye. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 10, s. 35-39, Mart-Haziran.
- Alba, R. D. (1990). *Ethnic Identity: The Transformation of White America*. New Haven, CT: Yale Univ. Press.
- Aranson, L. (1994). Sustainable Tourism Systems: The Example of Sustainable Rural Tourism in Sweeden, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol:2, Issue: 1+2, London.
- Arthur, A. N. S., Mensah, V. J. (2006). Urban Management and Heritage Tourism for Sustainable Development; The Case of Elmina Cultural Heritage and Management Programme in Ghana. *Management of Environmental Quality: An International Journal*. Vol. 17, No. 3, pp. 299-312.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Ezgi Kitabevi. İkinci Baskı. Bursa.
- Ayata, A. (1993). Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik, *Toplum ve Bilim*, Güz. No. 52, ss. 89-101.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi: Turist, Yerel Halk Etkileşimi*. Detay Yayıncılık. I. Baskı, Ankara.
- Bahaire, T, White, M. E. (1999). The Application of Geographical Information Systems (GIS) in Sustainable Tourism Planning: A Review. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 7, No. 2, p. 159-174.
- Bahar, H. İ. (2005). *Sosyoloji*. Siyasal Yayınevi. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK). I. Basım, Ankara.
- Benedict, R. (2000). *Kültür Örüntüleri*. Çev. Mustafa Topal, Öteki Matbaası, Üçüncü Basım, Ankara.
- Berry, S., Ladkin, A. (1997). Sustainable Tourism: A Regional Perspective. *Tourism Management*, Vol: 18, Issue: 7, pp: 433-440, November.
- Beyhan, Ş. G., Ünügür, S. M. (2005). Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli. *İ.T.Ü. Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt. 4, Sayı. 2, 79-87.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Aşina Kitaplar, HYB Basım Yayın. Ankara.
- Birkök, C. (1994). *Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.
- Buzinde, C. Santos, C., Smith, S., (2006). Etnich Representations: Destination Imagery. *Annals of Tourism Research*, 8: pp. 222-245.
- Cornea, m. M. (1993). The Sociologist' Approach to Sustainable Development, *Finance and Development*, December, pp. 16-17.
- Cottrell, S. Von Der Duim R., Ankersmid P., Kelder L. (2004). Measuring The Sustainability of Tourism in Manue Antonio and Texel: A Tourist Perspective. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 12, No. 5, p. 409-431.
- Clarke, J. (1997). A Framework of Approaches to Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 5, No. 3, p. 224-233.

- Cros, H. D., Bauer T., Lo C., Rui S. (2005). Cultural Heritage Assets in China as Sustainable Tourism Products: Case Studies of the Hutongs and the Huanghua Section of the Great Wall. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 13, No. 2.
- Demir, C., Çevirgen, A. (2006). *Turizm ve Çevre Yönetimi: Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri*. Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Doorne, S, Ateljevic I., Bai, Z. (2003). Representing Identities Through Tourism: Encounters of Ethnic Minorities in Dali, Yunan Province, People's Republic of China. *The International Journal of Tourism Research*, 5. 1-11.
- Duran, E. (2010). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Korunması: Gökçeada Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Elson, M., Dowling, L. (2005). *Culture and the Regional Spatial Strategy for the South-West*. Final Report. Oxford: Oxford Brookes University.
- Ertürk, T. (1996). *Şehir Kimliği: Amasya Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Evans, G. (2005). Measure for Measure: Evaluating the Evidence of Cultures Contribution to Regeneration. *Urban Studies*, Vol. 42, No. 5.
- Gee, C. Y. (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. World Tourism Organization, Spain.
- Gökçe, B. (1993). *Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları. Ankara.
- Greenwood, D.J. (1978). *Culture by the Pound: an Anthropological Perspective on Tourism as Cultural Commoditization*. Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism, 1st edn. University of Pennsylvania Press: Philadelphia.
- Griswold, W. (2004). *Cultures and Societies in a Changing World*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Günlü, E. (2007). *Turizm Sosyolojisi ve Turistik Tüketici Davranışları*. Editör. Orhan İçöz. Genel Turizm: Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler. S. 167-180, Turhan Kitabevi, Birinci Basım, Ankara.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün ABC'si*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Güvenç, B. (2000). *Sosyal-Kültürel Değişme*. Gündoğan Yayınları, 2. Basım. Ankara.
- Hannerz, U. (2000). *Culture, Environment Scenarios*. Culture, Globalisation and World System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity, Edited by Anthony, D. King, Sage Publications, London.
- Harvey, D. C. (2007). *(Re) Creating Culture Through Tourism: Black Heritage Sites in New Jersey*. Editör. Smith, K. M. Tourism, Culture and Regeneration. P. 59-68. CAB International. Cromwell Press: Trowbridge.
- Hawkins, E. D. (2004). Sustainable Tourism Competitiveness Clusters: application to world Heritage Sites Network Development Indonesia. *Asia Pasific Journal of Tourism Research*, vol. 9, No. 3, p. 293-307.

- Hitchcock, M. (1999). Tourism and Ethnicity: Situational Perspectives. *International Journal of Tourism Research*, 1(1): 17-32.
- Holloway, J. C. (1994). *The Business of Tourism*. Harlow: Addison Wesley, Longman Ltd, 4th Edition: London.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*. Sage Publications Inc. California.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz; Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*. İmge Kitabevi, 1. Baskı: Ankara.
- Hu, W., Wall G. (2005). Environmental Management, Environmental Image and te Competitive Tourist Attraction. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 13, No. 6.
- Kahraman, N., Türkay O. (2006). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık, 2. Baskı: Ankara.
- Keating, M. (1996). *Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi-Gündem 21 ve Diğer Rio Anlaşmalarının Popüler Metinleri*. Çev.: UNEP Türkiye Yayın Komitesi, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Önder Matbaası: Ankara.
- Kongar, E. (2002). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Remzi Kitabevi, 9. Basım: İstanbul.
- Lane, B. (2005). Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool For Development and Conservation. *International Journal of Environment and Tourism*, Vol. 1, No. 1.
- Lea, J. (2001). *Tourism and Development in the Third World*. Routledge, London and New York.
- Lindberg, K., Johnson, R., L. (1997). The Economic Values of Tourism's Social Impacts. *Annals of Tourism Research*, XXIV, 1, 90-116.
- Lutz, J. (2006). Extending the Cultural Research Infrastructure: The Rise of the Regional Cultural Consortiums in England. *Cultural Trends*, Vol. 15 (1), No. 57, Routledge.
- Mbaiwa, J.E. (2005). The Problems and Prospects of Sustainable Tourism Development in the Okavango Delta, Bostwana. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 13, No. 3. PP. 203-227.
- McKercher, B., Du Cros, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage*. Haworth Hospitality Press Inc: New York.
- McKercher, B., Ho, P. S. Y. (2006). Assessing the Tourism Potential of Smaller Cultural and Heritage Attractions. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 15, No. 5. pp. 473-488.
- Mellinger, W. (1994). Toward a Critical Analysis of Tourism Representations. *Annals of Tourism Research*, 21 (4), pp 756-779.
- Oakes, T. S. (1993). The Cultural Space of Modernity: Ethnic Tourism and Place Identity in China. *Environment and Planning D: Society and Space*, v. 11, pp: 47-66.
- Öter, Z, Özdoğan, O. N., (2005). Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, S. 127-138, Güz.
- Özbey, F. R. (2002). Sustainable Tourism Development in Globalization Progress. *Globalization and Sustainable Development, International Scientific Conference*, Book:4, p. 135-150, Varna.

- Özkalp, E. (2001). *Sosyolojiye Giriş*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 140, 11. Baskı, Eskişehir.
- Pepper, D. (1999). The Integration of Environmental Sustainability Considerations Into EU Development Policy: A Case Study of the Leader Initiative in the West of Ireland. *Journal of Environmental Planning & Management*, Vol. 42, Issue: 2, March, pp. 167-187.
- Piner, M.J., Paradis, W. T. (2004). Beyond The Casino:Sustainable Tourism and Cultural Development on Native American Lands. *Tourism Geographies*, Vol. 6, No. 1, pp. 80-98.
- Rızaoğlu, B. (2003). *Turizm Davranışı*. Detay Yayıncılık, II. Baskı, Ankara.
- Richards, G. (2001). *Cultural Turists of a Culture of Tourism: Developments in the European Cultural Tourism Market*. Edited by, J. Butcher, Innovations in Cultural Tourism, Tilburg: ATLAS, Association for Tourism and Leisure Education, P. 1-9.
- Salah, W., Cooper C. (2001). *Tourism in the Age of Globalisation*. Firts Published, Routledge: London.
- Santos, C., Buzinde, C. (2007). Politics of Identity and Space: Representational Dynamics. *Journal of Trave Research*, 45:3: pp.322-332.
- Sezal, İ. (2003). *Sosyolojiye Giriş*. Martı Kitap – Yayınevi, 2. Baskı: Ankara.
- Scharpf, H. (1998). Sürdürülebilirlik Açısından Bölgesel ve Yerel Yönetimlerin Turizm Politikasındaki Görevleri. 21. Yüzyılda Sürdürülebilir Turizm Politikaları, Editör, Semra ATABAY, *Uluslararası Turizm Sempozyumu*, 16-17 Aralık.
- Smith, K. M. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*. Routledge, New York.
- Smith, K. M. (2007). *Towards a Cultural Planning Approach to Regeneration*. Editör. Smith, K. M. Tourism, Culture and Regeneration. P. 1-12. CAB International. Cromwell Press: Trowbridge.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*. CABI Publishing, CAB International: New York.
- Sithole, E. (2005). Trans-boundary Environmental Actors: The Zambezi Society's Campaign for Sustainable Tourism Development in the Zambezi Bioregion. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 13, No. 5. pp. 204-221.
- Some, S., Sedgo, J. (2000). *Improving Community Sustainability in the Sahelian Region of West Africa*. Heifer Project International, Africa's Sustainable Development Council (ASUDEC), October, Burkina Faso.
- Tacar, P. (1996). *Kültürel Haklar: Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. Gündoğan Yayınları, Birinci Basım: Ankara.
- Taylor, H. Cox, Lobel, A., Sharon, McLeod L., P. (1991). Effects of Ethnic Group Cultural Differences on Cooperative and Competitive Behavior on a Group Task. *Academy of Management Journal*, Vol. 34, No. 4, pp. 827-847.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik ve Siyaset*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Tunçsiper, B. (1996). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. *Kuşadası 6. Ulusal Turizm Kongresi 18-20 Kasım*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi T.İ.O.Y.O. Yayını, ss. 104-107.
- Turner, L., Ash J. (1975). *The Golden Hordes: International Tourism and the Pleasure Periphery*. Constable: London.

- Uğur, A. (2004). Kültür, Kültürel Kimlik ve Kültürel Haklar, *Sivil Toplum ve Demojkrasi Konferans Yazıları*. No. 9.
- Usal, A. Kuşluvan Z. (2002). *Davranış Bilimleri: Sosyal Psikoloji*. Barış Yayınları: Fakülteler Kitabevi, 4. Baskı: İzmir.
- Wallerstein, I. (2000). *National and Universal: May it be a Thing Called World Culture*. Culture, Globalisation and World System Contemporary Conditions for the Representation of Identity, Edited by Anthony, D. King, Sage Publications, London.
- Waters, M. C. (1990). *Ethnic Options: Choosing Identities in America*. Berkeley University Press, California.
- Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, 6. Basım, İstanbul.
- Winson, A. (2006), "Ecotourism and Sustainability in Cuba: Does Socialism Make a Difference", *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 14, No. 1. PP. 314-332.
- WTO, (1998). *Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism*. World Tourism Organization: Madrid.
- Wynne, D. (1992). *The Culture Industry: The Arts in Urban Regeneration*. Avebury, Aldershot, UK.
- Yılmaz, B. S. (2007). *Turizmin Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel ve Çevresel Etkileri*. Editör. Orhan İçöz. Genel Turizm: Turizmde Temel Kvramlar ve İlkeler. S. 183-200, Turhan Kitabevi, Birinci Basım: Ankara.
- Yim, H. (2002). Cultural Identity And Cultural Policy In South Korea. *The International Journal of Cultural Policy*, Vol. 8, (1), pp.37-48.